

پتال جامع علوم خانی
مطبوعات و ...

- روزنامه مطبوعات / سید فرید قاسمی
- روزنامه اردوی ہمایون / محمد گلبن

پیش کسوتان مطبوعات ایران

در دو دهه اخیر بسیاری از پیش کسوتان مطبوعات ایران پس از عمری فعالیت مطبوعاتی بدون آن که مجالی برای انتقال دانسته‌های خود به نسل جوان بیابند و تجلیلی از خدمات آنان به عمل آید، روی در نقاب خاک کشیدند و یا با خانه‌نشینی روزگاری می‌گذرانند. نباید از یاد برد که آموزش روزنامه‌نگاری در دانشکده‌های بدون کارگاه روزنامه‌نگاری مثل آموزش شنا در بیرون از آب است. همان گونه که کسی کف زمین شناگر نمی‌شود و تا تنش به آب نخورد و دست و پا نزنند شناگر ماهری نخواهد شد، هیچ کس نیز به صرف حفظ کردن تئوریا و گذراندن «ترم»‌های دانشکده روزنامه‌نگار نخواهد شد. فقط کارگاه روزنامه‌نگاری و تحریریه روزنامه‌هاست که دانشجوی روزنامه‌نگاری را «آب دیده» می‌کند. اما نه هر «تحریریه»‌ای!

تحریریه‌ای که نظام «استاد - شاگردی» در آن برقرار نباشد تحریریه نیست! به راستی سردبیر و کادر رده بالای روزنامه‌ای که چرخه خبر را از دست نوشته تا چاپ سپاری طی نکرده‌اند چگونه می‌توانند نوآمذگان تشنه یادگیری عرصه مطبوعات را آموزش دهند؟

پیش کسوتان و بزرگانی که عمری را در مطبوعات گذرانده‌اند نه توقع دارند نامشان در شناسنامه نشریه بیاید و نه از غنای احتمالی بهره‌ای ببرند. فقط علاقه‌مندند آنچه آموخته‌اند،

بیاموزانند و روزنامه‌ها را از یکنواختی برهانند و روزنامه‌نگاری ایران را به سوی روزنامه‌نگاری حرفه‌ای سوق دهند.

بر «ارباب جراید» فرض است که تا دیر نشده با دعوت از معدودی از پیش‌کسوتان مطبوعات که در قید حیاتند زمینه انتقال دانششان را به جوانان فراهم آورند و از تجاربشان بهره‌یاب شوند. البته حرمت‌گذاری به پیش‌کسوت و بزرگ در بسیاری از عرصه‌ها مراعات نمی‌شود و خاص مطبوعات نیست. در کشور ما معمولاً به جای حیات در ممات از بزرگان تجلیل می‌شود. اوج تجلیل نیز روزی است که مثلاً یک خیابان و یا یک بزرگراه (اتوبان) را به نام کسی می‌کنند. اگر خیابان به نامش کنند که همه روزه مسافران شهری می‌گویند: سر فلانی سیصد تومان! و اگر نام او را بر اتوبانی بگذارند از آن پس نیز از صبح تا شب رادیو پیام می‌گوید: اتوبان فلانی کندی حرکت دارد!

نمایشگاه گزیده مطبوعات قاجار

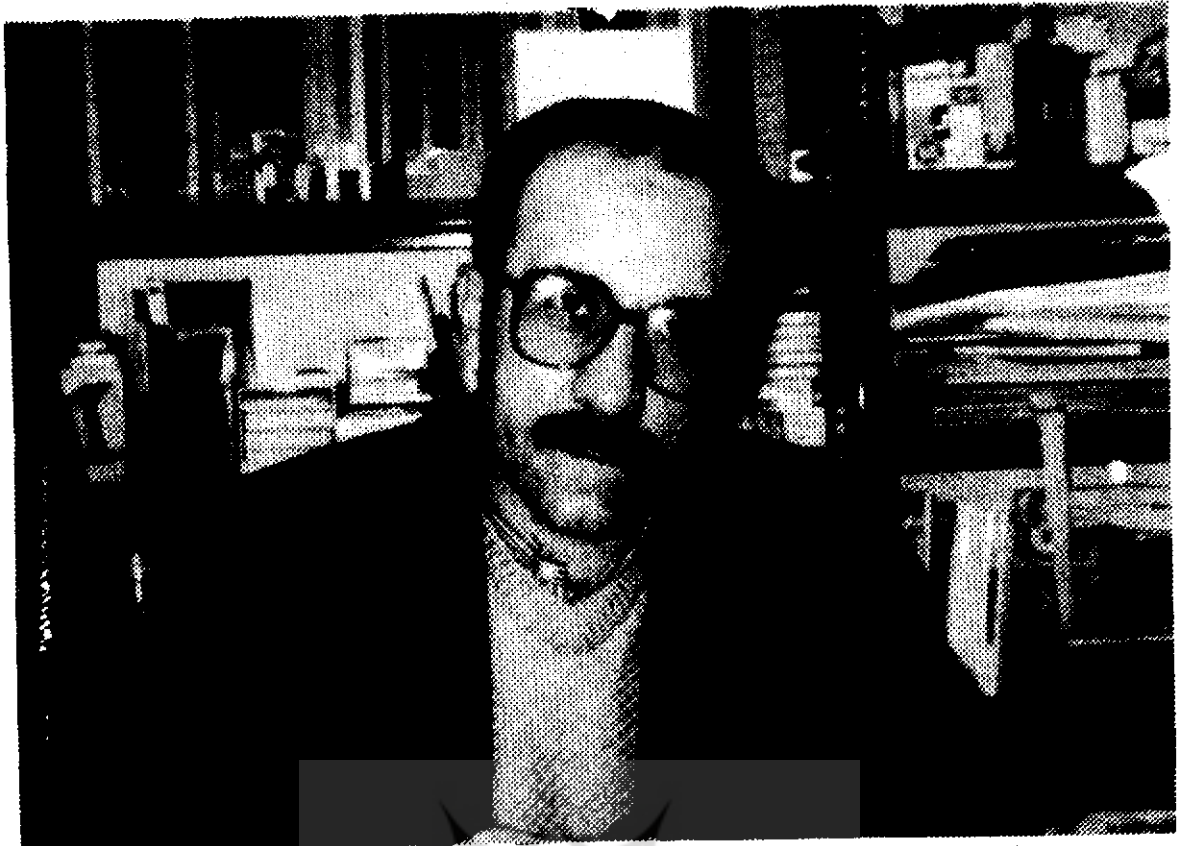
نمایشگاه گزیده مطبوعات قاجار از ۳ خرداد تا ۳ تیر سال جاری در مجموعه فرهنگی تاریخی نیاوران برگزار شد. در مراسم افتتاح این نمایشگاه، دوست عزیزم آقای فرامرز طالبی امر فرمود که پشت بلندگو بروم و چند کلمه‌ای صحبت کنم. آنچه در پی خواهید خواند بخشهایی از صحبت‌های آن روز است:

۱۶۴ سال خورشیدی از عمر مطبوعات در ایران می‌گذرد. پژوهشگران متقدم هر کدام به زعم خود حیات مطبوعات در ایران را دوره‌بندی کرده‌اند. من در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده‌ام که ۱۶۴ سال انتشار مطبوعات در ایران را باید به ۲۵ دوره تقسیم کرد که ۷ دوره مربوط به عهد قاجار است. یعنی به دیگر سخن ۸۹ سال نخست اول روزنامه‌نگاری در ایران که در دوره قاجار سپری شده، به ۷ دوره اصلی قابل تقسیم است. این که عرض می‌کنم دوره‌های اصلی به آن علت است که هر کدام از این دوره‌ها زیر مجموعه‌های فرعی دارند...

... در ۸۹ سال نخست حیات مطبوعات که در عهد قاجار سپری شده، حدود هزار عنوان نشریه ادواری در ایران انتشار یافته‌اند...

... از این هزار عنوان غنی‌ترین کتابخانه کشور حدود ۲۵ درصد را داراست و تعداد کتابخانه‌هایی که در کشور مجموعه‌های قابل توجهی در این زمینه دارند به ده کتابخانه نمی‌رسند...

... در چند دهه اخیر بسیاری مجموعه‌های غنی خصوصی در کشور که در بردارنده با ارزش‌ترین نسخه‌های مطبوعات کشور بودند به جای انتقال به کتابخانه‌ها و مراکز اسنادی به

○ سیدفرید قاسمی

محل های خرید و فروش نشریات قدیم راه پیدا کردند و پس از چندی نام و نشان آنها را در لایه لای فهرست موجودی کتابخانه های خارجی دیده ایم...
... متأسفانه اکثر کتابخانه های ما نه تنها در صدد تکمیل موجودی خود نیستند بلکه از آنچه که دارند نیز درست مراقبت نمی کنند.

باید از گردانندگان کتابخانه های معتبر سؤال شود که چند درصد از نشریات قدیم میکروفیلم شده اند و یا بر روی لوح فشرده ارائه می شوند؟ روزانه چند نسخه از نشریات قدیم مرمت می شوند؟ آیا محل نگهداری آنها مناسب است؟ با توجه به این که اثرات زیانبار مواد آلوده کننده موجود در هوا بر روی اسناد و مدارک و به طور کلی مواد مکتوب و از جمله نشریات به اثبات رسیده، برنامه آفت زدایی چه مدت یکبار انجام می پذیرد؟ چه تعداد قربانی زیراکس می شوند؟ و دهها پرسش دیگر که امیدوارم در آینده نزدیک به پاسخ آنها برسیم. همچنین باید به مسئولان ذریعته یادآور شد که تنها راه نگهداری نشریات قدیم خروج کارت برکته ها از برگه دان و صدور دستور ممنوعیت ارائه آنها نیست و راههای دیگری نیز وجود دارد تا از یک سو آنچه در کتابخانه ها موجود است، حفظ شوند و از سوی دیگر محققان بتوانند به نشریات مورد نظر خود به سهولت دسترسی پیدا کنند. ما تاکنون برای تصویربرداری از نسخه های منحصر به فرد نشریات ایرانی و فارسی موجود در کتابخانه های دنیا اقدامی اساسی نکرده ایم این قبیل کارها را

تا دیر نشده باید انجام داد...

... به نظر می‌رسد که در حال حاضر از یک سو باید نسخه‌های موجود مطبوعات قدیم در کتابخانه‌های دنیا تصویربرداری شوند و از سوی دیگر مابقی مجموعه‌های خصوصی و یا نشریات قدیم موجود در بازار خریدار شوند...

... ضرورت دارد از مجموعه دارانی که سالها با هزینه شخصی عمر بر سر گردآوری مجموعه‌هایی گذارده‌اند تجلیل کنیم. چرا که آنان به تنهایی سالیان سال بار دولت، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی را به دوش کشیده‌اند و بدانیم با زنده نگه داشتن نام آنان جوانان نیز به حفظ میراث فرهنگی تشویق و ترغیب می‌شوند...

توقیف مطبوعات و بیکاری روزنامه‌نگاران

بهار ۷۹ به سبب کشمکشهای جناحی - سیاسی و سایه سنگینی که بر حیات مطبوعاتی در ایران افکنده، به خزان بسیاری از مطبوعات و روزنامه‌نگاران ایران بدل شد. شماری از مطبوعات چاپ تهران به ویژه نشریه‌های روزانه در ماه میانی این فصل توقیف شدند و بسیاری از روزنامه‌نگاران جوان و بی‌پناه ایرانی که به امید «تعدد مطبوعاتی» در سالهای اخیر امیدوارانه به دنبال از سرگذراندن دوره آموزش روزنامه‌نگاری در دانشکده‌ها و مؤسسات آموزشی و اشتغال در روزنامه‌ها سر پناهی استیجاری فراهم آورده بودند و به امید «آب باریکه»ی مطبوعات ازدواج کرده بودند، بیکار شدند و این روزها به سختی روزگار می‌گذرانند. بسیاری از آنها را با سیاست کاری نیست و فقط به کار و حرفه خود عشق می‌ورزند و با زبان بی‌زبانی می‌گویند: «بگذار زندگی کنم!»

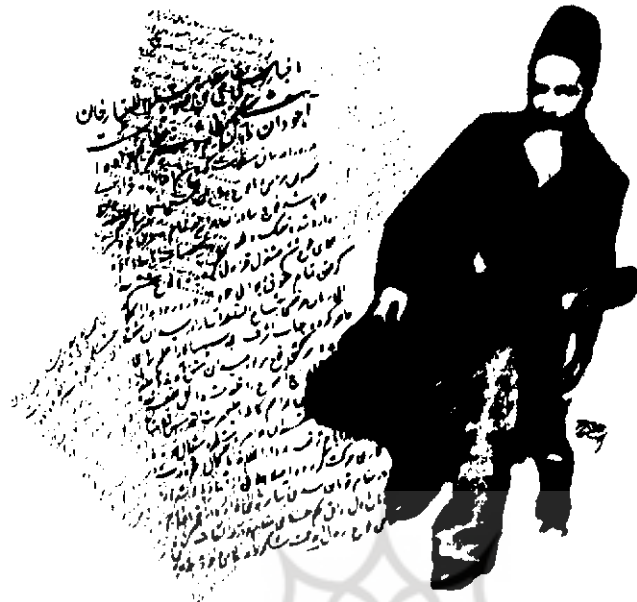
تقلید از همشهری

بدون تردید انتشار روزنامه همشهری یک نقطه عطف در تاریخ روزنامه‌نگاری در دو دهه اخیر است نحوه شکل‌گیری، انتشار، اداره، چگونگی موفقیت این «روزنامه» و تجارب مدیران و دبیران آن موضوع رساله‌ای تواند بود. از آنجا که هر موفقیتی در این مرز و بوم مورد تقلید قرار می‌گیرد، همشهری نیز از حیث شکل و محتوا و حتی نام آن مورد تقلید قرار گرفت و پس از چندی شاهد انتشار نشریاتی با نام همشاگردی، همکلاسی، همسایه، همکار، هم‌میهن، همراه و... بودیم. دور نیست که به زودی نیز نشریاتی با نام همبازی، همسن، همشیره و نظایر آنها نیز انتشار یابند!

مشاهیر مطبوعات ایران اعتماد السلطنه

سید فرید قاسمی

اعتماد السلطنه
جلد اول
سید فرید قاسمی

تاریخ جراید و مجلات گیلان

«کتاب تاریخ جراید و مجلات ایران (از آغاز تا انقلاب اسلامی)» تألیف فریدون نوزاد در ۳۹۵ صفحه و زبیری در اردیبهشت ماه ۱۳۷۹ از سوی سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ و انتشار یافت.

معرفی ۱۵۹ عنوان از نشریات گیلان که در دوره‌های قاجار و پهلوی چاپ شده‌اند، «نشریات ادواری اداری»، «مطبوعاتی که گیلانیان در خارج از گیلان نشر داده‌اند» را در این کتاب می‌توان خواند.

مشاهیر مطبوعات ایران

جلد اول مشاهیر مطبوعات ایران با عنوان محمدحسن اعتمادالسلطنه نوشته سید فرید قاسمی در ۵۸۰ صفحه به وسیله سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر شد.

مقدمه، سالشمار زندگی، از تولد تا روزنامه‌نگاری، کارنامه مطبوعاتی، اداره روزنامه‌جات و دارالطباعة و وزارت انطباعات، کارنامه انتشاراتی، مرگ اعتمادالسلطنه، اعتمادالسلطنه در خاطرات و مکتوبات، گزیده احکام، منابع، نمایه و تصویرها عنوانهای بخشهای این کتاب‌اند.

افسانه‌های امروزی

مجموعه ۴۲ افسانه با عنوان افسانه‌های امروزی نوشته ابوالفضل زرویی نصرآباد (ملا نصرالدین) از سوی نشر دانش ایران چاپ و منتشر شد.

«اگر ما زور داشتیم»، «لاک‌پشت هم لاک‌پشت‌های قدیم»، «در مذمت فضولی»، «در بیان خواص آب زرشک»، «موش بخوردت»، «حکایت سه شپش»، «در باب اهمیت رسانه‌های خبری» و «در باب شرایط خنده» عنوانهای بعضی از افسانه‌های این مجموعه‌اند.

روزنامه اردوی همایون

روزنامه اردوی همایون به کوشش و با مقدمه سید فرید قاسمی تجدید چاپ شد. با بازچاپ این «روزنامه» که پژوهشگران سلف و محققان متقدم در هیچ یک از تاریخچه‌ها و فهرستهای مطبوعات ایران - از آغاز تا امروز - حتی نام آن را نیاورده‌اند، اندک تغییراتی در تاریخ روزنامه‌نگاری ایران به وجود آمد. به این ترتیب که سرگذشت نخستین نشریه ادواری سفر در ایران، نخستین نشریه چاپ سمنان، نخستین نشریه چاپ سبزوار و به طور کلی خراسان و نخستین نشریه ادواری ایران با قطع رقعی روشن شد.

پیشتر تصور می‌رفت که یک عنوان نشریه در عهد ناصری با عنوان اردوی همایون انتشار یافته ولی با چاپ این مجموعه پژوهشگران و علاقه‌مندان دریافتند که دو نشریه با این نام در آن عهد چاپ و منتشر شده است: اولین با عنوان روزنامه اردوی همایون در سال ۱۲۸۴ ق و دومین با عنوان اردوی همایون در سال ۱۳۰۰ ق.

در سال ۷۷ اتفاق افتاد

در سال ۷۷ اتفاق افتاد مجموعه‌ای از کاریکاتورهای نیک آهنگ کوثر و طنزهای سید ابراهیم نبوی است که در پنج موضوع «کرباسچی و سال پلنگ»، «وزارت ارشاد و اهل قلم»، «قتلهای محفلی»، «لاریجانی‌ها»، «انتخابات» و «المتفرقه» ارائه شده‌اند.

آزادی و آزادی مطبوعات

آزادی و آزادی مطبوعات که عنوان فرعی آن: «نگاه کاریکاتورست‌های ایرانی به آزادی قلم» است به کوشش نیک آهنگ کوثر در ۱۵۰ صفحه وزیری و با قیمت ۱۴۰۰ تومان روانه بازار کتاب شد.

«روزنامه‌نگاران در تقابل آزادی و فشار»، «روزنامه‌نگاران، محکومیت و زندان...»، «اصلاحیه

فهرنگ

۲۰	مکثبات الظفر	۱۳۹۷ هجری
۵	اوضاع فرانسه	۱۸۰۰ میلادی
۱۱	مردان ماه	۹۰۲ جلالت
۲۳	نومر ماه	۲۱۱۱ مریسته
دائر الطباعه طهران در کمال		

توشیحان اصفهان

بر اساس دستوراهای و تاریخ ۱۲ قران
 بیان و آن بحر کوز و کاشان و برون برون ۱۷ قران
 این و این کتاب را به این کارهای کلان و طبعی ۲۲ قران
 گوی بیقی سایر مالک منکاست که با این کتاب ۲۲ قران
 است بیضی و برون و کتاب با این کتاب است بیضی و غیره

شرایط ابونم شیک

ابونم شیک برای اخبار نامه و نیک گزاری کمال خوب نیست
 خوب است که در زمان و با طبع و خاطر چند ناید نیست و نیک خط است
 بعضی بیکی که با این صلحه است و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 هر چه بیکی، بوی بد شد ناید و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 در بیان چند خبر نامه که هر چند نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 هر چه بیکی و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری

قواعد و اطعمه و ایشافهرنگ

بسیار هستند طبع میرسد و شنید نعمت میشود
 در این کتاب که ساق خط است و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری
 و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری و نیک گزاری

کتابخانه خاندان میرزا حسن اسکندر مدنی و اصلاحات ملکیه و علوم و صنایع و تجاریت و فلاحت نوشته شده می شود

قانون مطبوعات» عنوانهای سرفصلهای این کتاب اند.

در این سه فصل مجموعاً ۲۷۳ اثر از مجموعه آثار سالهای ۱۳۷۷ و ۱۳۷۸ چند تن از
 کاریکاتوریستهای ایرانی را می توان دید.

واژه نامه روزنامه نگاری

کتاب واژه نامه روزنامه نگاری اثر محمدرضا محمدی فر در ۲۲۲ صفحه با قطع وزیری به
 وسیله سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ ارشاد اسلامی در بهار ۱۳۷۹ انتشار یافت.
 این کتاب از دو قسمت تشکیل می شود. قسمت اول: واژه نامه فارسی - انگلیسی، و قسمت
 دوم: واژه نامه انگلیسی - فارسی. قسمت اول شامل بیش از ۷۰۰۰ واژه فارسی به انگلیسی، و
 قسمت دوم، شامل بیش از ۵۰۰۰ واژه انگلیسی به فارسی است.

میرزا محمدرضا کلهر

«کلهر» عنوان کتابچه ای است در ۶۶ صفحه با قطع پالتویی که به کوشش مهدی الماسی
 تدوین گردیده و با سرمایه دفتر انتشارات کمک آموزشی روانه بازار کتاب شده است.
 «سال شمار زندگی»، «زندگی نامه»، «مجموعه آثار»، «توضیح اعلام متن کتاب»، «عکس و

تصویر» و «فهرست» این کتابچه را تشکیل می‌دهند.

اقتصاد مطبوعات

ماهنامه اقتصاد ایران «گزارش ویژه» شماره پانزدهم (اردیبهشت ۱۳۷۹) خود را به مطبوعات اختصاص داد.

«اقتصاد شکوفا در سایه روزنامه‌نگاری آزاد؛ سرچشمه‌های ناامنی» از جعفر خیرخواهان، «۱۶۳ روزنامه‌نگاری، قصه تلاش‌های تکراری» نوشته علی اکبر قاضی‌زاده، «صنعت ناقص الخلقه مطبوعات» از فربرز بیات، «سراغاز اقتصاد نویسی در ایران» نوشته سید فرید قاسمی، «آنچه مدیر مسئول یک نشریه باید بداند»، «اهتمام ویژه به مطبوعات!» از جمله مطالب این ویژه‌نامه‌اند.

راهنمای نمایشگاهی دروپا ۲۰۰۰

راهنمای نمایشگاهی دروپا ۲۰۰۰ در ۴۸ صفحه پالتویی و چهار رنگ به کوشش مرتضی کریمیان مدیر مجله صنعت چاپ و همکارانش منتشر شد. در «پیش درآمد» این کتابچه می‌خوانیم: «صدها ایرانی با دلایل متفاوت حضور در نمایشگاه دروپا ۲۰۰۰، این پایتخت جهانی چاپ، را ضروری تشخیص داده‌اند، ضرورتی که هزینه‌های بالایی را نیز از آنان طلب کرده است. هر هزینه‌ای باید معطوف به فایده باشد. به هزینه‌ای که دستاوردی به همراه ندارد، نام دیگری جز ضرر نمی‌توان اطلاق کرد. ماهنامه صنعت چاپ با انتشار ویژه‌نامه دروپا ۲۰۰۰ و تهیه همین راهنما، به سهم خود کوشیده است تا به فایده‌های این تجربه تا حد امکان بیفزاید. اطلاعات موجود در این راهنما از قیمت‌ها تا نحوه اقامت در دوسلدورف، نحوه استفاده از خدمات حمل و نقل، موبایل و یا اطلاعات مربوط به سایر شهرها که ایرانیان در آنها اقامت خواهند داشت و همچنین معرفی مراکز فرهنگی و تاریخی و یا رستوران‌های ایرانی، همه و همه در جهت تسهیل حضور در این رویداد جهانی چاپ صورت گرفته است.»

لازم به ذکر است که این «راهنما» همزمان با برگزاری «گردهمایی تکنولوژی مدرن چاپ» توزیع شد. این گردهمایی یک روزه به همت گردانندگان ماهنامه صنعت چاپ در روز ۱۸ اردیبهشت ماه سال جاری در خانه هنرمندان تهران برگزار گردید.

نخستین نشریه اصفهان

چاپ در اصفهان از عهد صفوی بنا نهاده شد. محققان ارمنی باید به ما درباره چاپ ورقه‌ای

که به زبان ارمنی در دوره صفویه در جلفای اصفهان چاپ شده است، اطلاعات دقیقتری بدهند، در نشریه کاوه به نقل از «دایرة المعارف بریتانی» نوشته‌اند که در این دایرةالمعارف «در ماده ادبیات ارمنی ذکر یک ورق بزرگی به زبان ارمنی چاپ جلفای اصفهان شده که در سنه ۱۰۵۰ طبع شده. موضوع این ورقه دینی است و عبارت است از گزارش پدران کویر» (کاوه، دوره جدید، س ۲، ش ۵، غره رمضان ۱۳۳۹ ق، ص ۱۲).

سیاحانی که به ایران آمده‌اند از روزنامه‌های دیواری در گذشته‌های دور به ویژه عهد صفوی در بعضی از شهرهای ایران از جمله اصفهان یاد کرده‌اند اما از چاپی بودن این روزنامه‌ها سخنی به میان نیاورده‌اند. گویا این «روزنامه»ها دستنویس بوده‌اند و در مراکز خبرگیری و خبررسانی آن عهد، استنساخ کنندگان بسیاری به کار گمارده می‌شده‌اند تا این «روزنامه»ها را در نسخه‌های بیشتری تکثیر کنند. در دستگاه این «روزنامه»ها هم لابد توزیع کنندگان، نصب کننده نیز بوده‌اند. غرض از یادآوری این وجیزه اشاره‌ای گذرا به فعالیت‌های مطبوعاتی و خبری در اصفهان بود. بنابر آنچه که به دست ما رسیده اولین نشریه ادواری چاپی فارسی در اصفهان نشریه فرهنگ است. فرهنگ به زعم گردانندگانش ۱۶ سال انتشار یافته که درست نیست. سال، شماره و تاریخ انتشار سیزده سال فرهنگ از این قرارند:

- سال ۱، شماره ۱ (۲ جمادی الاول ۱۲۹۶ ق) تا شماره ۴۱ (۲۷ ربیع الثانی ۱۲۹۷ ق)؛
سال ۲، شماره ۴۲ (۵ جمادی الاول ۱۲۹۷ ق) تا شماره ۹۲ (۳۰ ربیع الثانی ۱۲۹۸ ق)؛
سال ۳، شماره ۹۳ (۷ جمادی الاول ۱۲۹۸ ق) تا شماره ۱۴۲ (۲۵ ربیع الثانی ۱۲۹۹ ق)؛
سال ۴، شماره ۱۴۳ (۳ جمادی الاول ۱۲۹۹ ق) تا شماره ۱۹۳ (۲۸ ربیع الثانی ۱۳۰۰ ق)؛
سال ۵، شماره ۱۹۴ (۵ جمادی الاول ۱۳۰۰ ق) تا شماره ۲۴۴ (۱ جمادی الاول ۱۳۰۱ ق)؛
سال ۶، شماره ۲۴۵ (۸ جمادی الاول ۱۳۰۱ ق) تا شماره ۲۹۴ (۲۶ ربیع الثانی ۱۳۰۲ ق)؛
سال ۷، شماره ۲۹۵ (۳ جمادی الاول ۱۳۰۲ ق) تا شماره ۳۴۴ (۲۹ ربیع الثانی ۱۳۰۳ ق)؛
سال ۸، شماره ۳۴۵ (۶ جمادی الاول ۱۳۰۳ ق) تا شماره ۴۲۳ (۲۹ ربیع الثانی ۱۳۰۴ ق)؛
سال ۹، شماره ۴۲۴ (۲ جمادی الاول ۱۳۰۴ ق) تا شماره ۵۲۴ (۲۸ ربیع الثانی ۱۳۰۵ ق)؛
سال ۱۰، شماره ۵۲۵ (۲ جمادی الاول ۱۳۰۵ ق) تا شماره ۶۲۶ (۳۰ ربیع الثانی ۱۳۰۶ ق)؛
سال ۱۱، شماره ۶۲۷ (۴ جمادی الاول ۱۳۰۶ ق) تا شماره ۶۹۳ (۲۵ ربیع الثانی ۱۳۰۷ ق)؛
سال ۱۲، شماره ۶۹۴ (۳ جمادی الاول ۱۳۰۷ ق) تا شماره ۷۴۴ (۲۸ ربیع الثانی ۱۳۰۸ ق)؛
سال ۱۳، شماره ۷۴۵ (۵ جمادی الاول ۱۳۰۸ ق) تا شماره ۷۶۴ (۲۱ رمضان ۱۳۰۸ ق).

آخرین شماره‌ای که از فرهنگ دیده‌ام شماره ۷۶۴ است. نمی‌توانم به ضرس قاطع بنویسم که این شماره، شماره پایانی فرهنگ است.

باری، اولین شماره نشریه فرهنگ در دوم جمادی الاولی ۱۲۹۶ در اصفهان در ۴ صفحه سه ستونی با قطع ۳۳ × ۴۸ منتشر شد. در سرلوحه فرهنگ عنوان نشریه و در دو سوی آن افزون بر تاریخ قمری، میلادی و جلالی آورده‌اند که: «دارالطباعة دروازه دولت»، «هر هفته پنجشنبه به طبع می‌رسد»، «سال اول»، «اداء قیمت در دو قسط»، «سالیانه دو تومان»، «قیمت اعلان سطری یکهزار دینار»، «خارج از بلده اجرت پسته افزوده می‌شود»، «مکتوبات مفیده که منافی حفظ مراتب دولت و ملت نباشد مجاناً پذیرفته می‌شوند»، در پایان صفحه چهارم در انتهای ستون سوم که حکم شناسنامه نشریه را دارد، آورده‌اند که: «رئیس و منشی اداره فرهنگ میرزا تقی خان سرتیپ حکیمباشی حضرت مستطاب اشرف اسعدافخم والاطل السلطان دامت شوکت و عظمته [۱] محرر روزنامه میرزا عبدالرحیم خوشنویس المتخلص به افسر».

در شماره ۳۵۵ (پنجشنبه ۱۷ رجب ۱۳۰۳ ق، ص ۱) خبر فوت میرزا تقی خان مدیر فرهنگ مندرج است. پس از میرزا تقی خان، میرزا محمودخان افشار از سوی ظل السلطان به عنوان مدیر فرهنگ برگزیده شده است. همچنین در زمان غیبت میرزا عبدالرحیم افسر، «میرزا فتح الله ولد میرزا افسر» منصب «محرر»ی روزنامه را عهده‌دار بوده است.

تاریخچه روزنامه فرهنگ و بررسی سال به سال آن را در کتاب سرگذشت مطبوعات ایران آورده‌ام که به زودی منتشر خواهد شد.